

Hogy vagytok, hol jártál? Engem már gyötör a frankhonvágy, de nem tudok menni, amíg az autó eladva nincsen. Márpedig nincsen, mert ottan úgy látszik most inkább cukrot, gyufát és konzervet vásárolnak, mint Citroën 15-öt. S ha eladva nincsen, akkor pénzem sincsen, igaz, hogy az itt sincs, de itt már megszoktam.

Mihelyt kiderül, hogy jövök nagy nehezen, írok. Addig kézcsók Évának, téged ölel

Zoltán

Blattner Géza – (1893–1967) bábművész, festő. – *Cselényi-Walleshausen Zsigmond* – (1888–?) festő, bábművész, grafikus, plakáttervező.

Argejő Éva

„ITT LONDON”

Szabó Zoltán a magyar állambiztonsági szervek célkeresztjében

*„Többet érthetünk meg minden más népnél,
mert hiszen mi két világot ismerünk.”*

(Pálóczi Horváth György)

„*Hegyek hajlásának bizonyos szöge, egy víztükör, egy patak csobogásának zenéje, egy közeli utca-sarok, felhők vonulása a síkság fölött, egy darab táj, melyet egy ablak kerete bezár, s melyben csupa ismerős és hozzánk hasonló emberek mozognak, körülbelül ennyi az egész*” – írta Szabó Zoltán 1942-ben *SZERELMES FÖLDRAJZ* című munkájában, bemutatva Magyarország különböző tájait, majd öt év múlva elhagyta a hazáját, és harmincöt évig emigrációban élt. Nyugaton töltött évtizedeiről írásaiból, saját és mások visszaemlékezéseiből, dokumentumokból, Ágnes lánya róla készített filmjéből¹ tudhatunk. Ám a látható világ mögött mindvégig meghúzódott egy láthatatlan árnyékvilág is. A magyar állambiztonsági szervek fennállásuk kezdetétől feladatuknak tekintették, hogy megakadályozzák egy jól szervezett, egységes és ellenséges emigránstömb kialakulását, 1956 után fokozott figyelemmel fordultak feléjük, és célul tűzték ki az emigránsszervezetekbe történő beépülést. A fő bomlasztási módszerük az egyes emigránsszervezetek lejáratása és az egymás közötti ellentétek szítása volt.² Ügynökeik alaposan feltérképezték a terepet, megszerzett információikat a londoni rezidentúrán és Budapesten összefoglaló jelentésekben³ rendszerezték, s az emigránsszervezetek szándékairól időben tájékoztatták az illetékes párt- és állami szerveket. Több jelentős lap szerkesztőjeként, a BBC magyar adásának tudósítójaként és a Szabad Európa Rádió (SZER) 1951–1974 közötti időszakának vezérpublicistájaként Szabó Zoltán olyan befolyásos személynek számított, akit az állambiztonság tekintete mindvégig nyomon követett. Fontosságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy emigránsévtizedeiben tizenegy ügynök⁴ jelentett róla és szűkebb környezetéről. Az ügynökök jelentései természetesen nem föltétlenül az „igazságot” tükrözik, tényismeretük gyakran hiányos, olykor téves, beszámolóik számos esetben előítéletekkel terhel-

tek, s közülük nem egy eleve bomlasztó szándékkal íródott. Szabó Zoltán ügynökjelentések információszilánkaiból rekonstruált emigrációs életútja egy ármánykodással teli, árulásokkal terhes, élehetlen világról tudósít.

Magánéletének alakulásáról először „Meszlényi” jelentéséből értesülünk: az 1947-ben Károlyi Mihály sajtóattaséjaként Párizsba került Szabó Zoltán kintléte alatt újra megnősült. 1948-ban Károlyi Mihály lányát, Judithot vette feleségül, akivel egy ideig Párizsban éltek, majd 1949-ben átköltöztek Londonba. 1958-ban Rónai Mihály András olasz és francia úti beszámolójában leírja, hogy Károlyi Mihály hagyatékának rendezése kapcsán beszélt Károlyinéval, aki nincs beszélő viszonyban a vejével. Szabó Zoltán befolyására a Károlyi lányok annyira elidegenedtek a családjuktól, hogy az apjuk temetésére sem mentek el, pedig Károlyit kívánságára Angliában temették el, egyetlen fia mellé. Károlyiné felháborodottan mesélte el Rónainak, hogy Szabó Zoltán beperelte Károlyi Mihály emlékiratainak amerikai kiadóját az EMLÉKIRATOK szerzői jogdíjáért, amely szerinte neki jár, nem Károlyinénak.⁵ „Meszlényi” a jelentésében utal Szabó Zoltán volt feleségére, Nádas Erzsébetre is, aki most Sarkadi Imre író hitvese. Közös fiuk, Ádám – aki egy ideig kint volt az apjánál, de az anya visszahozatta – jelenleg Pécssett orvostanhallgató, és Sarkadi Imre saját fiaként neveli.⁶ Londonba való áttelepülésének évében, 1949 augusztusában Szabó Zoltán a *Jövő* című hetilap szerkesztőbizottságának lett tagja, a főszerkesztő Ehrenfeld Béla betegsége miatt,⁷ és bekapcsolódott a *Látóhatár* című folyóirat szerkesztésébe is. Emellett dolgozni kezdett a BBC-nek, és 1950-ben kapcsolatba került az akkor alakuló SZER-rel.

Szabad Európa Rádió

A New York-i székhelyű rádió magyar osztályának első igazgatója, Dessewffy Gyula irányító szerepet szánt neki, az adó magyar osztályának megszervezését bízta rá, s ő nagy kedvvel és lelkesedéssel vetette bele magát a munkába. Az első időkben fontos szerepet töltött be Münchenben, Márai Sándorral szervezni kezdték a Magyar Szabad Egyetem előadásait is, melyek a nyugati kultúra beemelését szolgálták a magyar emigráció életébe, s ebben Brandenstein Béla filozófus is támogatta őket. Korabeli visszaemlékezések szerint azonban a szerkesztőségi robot visszafogta Szabót, aki hamarosan visszatért Londonba, s azzal a feltétellel fogadta el a SZER ajánlatát, hogy a brit fővárosban marad saját rovattal. Innen küldte két évtizeden át heti rendszerességgel a LONDONI LEVELEK-et.⁸ Sokan azonban nem nézték jó szemmel Szabó Zoltán SZER-béli szerepvállalását. Főként szélsőjobboldalról támadták, s egy jelentésből tudható, hogy Göndör Ferenc⁹ azzal vádolta meg, hogy „a második világháború után teljes mértékben kiszolgált mint író a kommunista rezsimet, majd mint a magyar kormány párizsi követségének kultúrattaséja dolgozott”, s ebbéli rangjában nem lépett a Mindszenty-ügyben.¹⁰ A SZER a magyar emigráció számára az 1956-os forradalom eseményeinek közvetítésével és értékelésével vált igazán fontossá. A rádió alapítói és későbbi vezetői részletesen kidolgozták, hogyan működjék az intézmény a zsarnokság ellenében, de nem rendelkeztek semmiféle tervvel arra az esetre, ha valahol forradalom tör ki. 1956 ezért váratlanul érte őket, zavar és következetlenség is jellemezte a forradalmi napokat, és történtek ártalmas dolgok is ez idő alatt.¹¹ Szabó Zoltán 1956. október 24-től december végéig a forradalmat értelmező, tárgyilagos hangvételű napi rádiójelentéseket készített a SZER részére a menekültek beszámolója alapján. Ekkor született híressé vált mondata is: „Budapestén vér folyik, odaát szó, itt tinta.” Magyarország november 4-i szovjet megszállását követően Szabó Zoltán és Arthur Koestler Nehru indiai elnökhöz fordult közbenjárásért, és később a Bibó-per

vádlottjait is az indiai vezetők állásfoglalásával menekítették meg a halálos ítélettől. Ezenközben a magyar állambiztonsági szervek a rádiót működtetők névsorának birtokában mindent elkövettek az emigráció és a hazai belső ellenzék összeköttetési rendszerének hatástalanításáért és a SZER hatékonyságának csökkentéséért. Kucsera László ezredes megfenyegette a müncheni székhelyű rádió százhusz magyar munkatársának itthon élő rokonait: „nyugodtan a hozzátartozóik közül őrizetbe lehetne venni, megvan erre a jogi alap, közvetlen hozzátartozóik aktív ellenséges tevékenységet fejtenek ki”.¹² A fenyegetés közvetett módon Szabó Zoltánt is érintette elvált felesége és egyetemista fia révén. „Strasser Hilda” 1958 októberében azt a téves információt adta a SZER átalakítása kapcsán, hogy Szabó Zoltánt is elbocsátották. „Az egyik verzió szerint az átszervezés azért történt, mert »kommunista kémek« beépültek a szervezetbe, de erre konkrétumot senki nem tud felhozni. A másik verzió szerint az átszervezésnek antiszemita jellege van, és célja, hogy kifogják a szelet a jobboldali szervezetek vitorláiból, ahonnan túl gyakran hallatszik az a vád, hogy a Szabad Európa tele van »szalonbolvevistákkal« és »világpolgár zsidókkal«.”¹³ Szabó Zoltán 1974-ig, visszavonulásáig volt a SZER munkatársa, s időnként „Spectator” álnéven publikált.

Az 1956 utáni irodalmi emigráció

1956-ot követően a nagyszámú és igen vegyes összetételű disszidens megjelenése alaposan felforgatta az emigráció addigi életét. A régi emigrációs szervezetek jelentősége csökkent, de nem egykönnyen adták meg magukat. Kezdetben az irodalmi életben is megfigyelhető volt a törekvés az eszmei egység megteremtésére az 1956-os forradalom tiszteletének jegyében, ám ezek a kísérletek kudarcot vallottak. Egy ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉS szerint a régiek elismerik ugyan, hogy Magyarországon 1953-tól az irodalom volt az ellenállás gócpontja, de úgy vélik, a forradalom után érkezett fiatalok a nyugati műveltség dolgában elmaradtak. Ezért ha hasznosak is a Nyugat politikája számára, annak esztétikai kifejezésére még nem alkalmasak, szemben a régiekkel, akik nem voltak kitéve „káros kommunista befolyásoknak, és így akadálytalanul és függetlenül haladhattak a Nyugat vonalán”. Felfogásuk szerint az új emigrációnak előbb be kell illeszkednie a nyugati világba, ami csak a régiek tapasztalatának segítségével valósulhat meg.¹⁴ Egy 1957. augusztusi jelentés szerint az íróemigráció vezetése Mikes György, Tábori Pál, Szabó Zoltán, Cs. Szabó László, Kovács Imre, Borbándi Gyula és Molnár József kezében van, „akik a Labour Party által képviselt szociáldemokrácia vonalát tartják megvalósítható célnak”.¹⁵ Az állambiztonsági szerveknek komoly gondot okozott az emigráns és a hazai írók kapcsolattartása. A levéllenőrzések tanúsága szerint a kint élők a legtöbb levelet Illyés Gyulának és Németh Lászlónak írták, de küldtek csomagokat is, többek között Passuth Lászlónak és Képes Gézának „Mindezekből megállapítható, hogy a nyugati emigrációban élő magyar írók helyzetüknél fogva komoly szerepet töltenek be az imperialisták terveiben, mint a magyar emigráció által képviselt nyugati politika népszerű propagandistái és hazai terjesztői” – összegzi a jelentés.¹⁶ 1959-ben átfogóan foglalkoztak az irodalmi emigráció helyzetével, és a kérdést vizsgálva megállapították, hogy az három, más-más körülmények között alakult csoportból tevődik össze. Az első jelentősebb emigrációs tömörülés az első világháború után, a Tanácsköztársaság bukását követően, majd a Horthy-rendszer alatt, a fasiszmus éveiben emigrált írókból-újságírókból állt. A második csoport a II. világháború végén, a fasiszta csapatokkal menekült Nyugatra, és számuk a „fordulat éve” után gyarapodott. Az emigrációban jelentős szerepet képviselő szervezetet a *Látóhatár* folyóirat kivételével nem hoztak létre. Az irodalmi emigráció legjelentősebb csoportja

az 1956-ot követően disszidált írók-újságírók és a régi disszidensek összefogásából alakult ki, mely együttműködés az 1956-tal való eszmei közösségük alapján jött létre. Politikai irányvonalaiak szerteágazóak, megtalálhatók közöttük a revizionista, nemzeti kommunista nézetek mellett a szélsőséges jobboldali irányzatok is.¹⁷

Magyar Írók Szövetsége Külföldön (MISZK)

Szabó Zoltán nagy lendülettel vetette bele magát az 1956 után felpezsdült irodalmi életbe. A *Save Hungary Committee* segélyegyesület a disszidensek segítésére és munkába állítására alakult szervezet volt, mely az újonnan érkező menekültek részére *Magyar Szó* címmel hetilapot adott ki pártok feletti programmal, politikai és irodalmi cikkekkel. A lap szerkesztését 1956 decemberében Szabó Zoltán vállalta. „Sárosi” jelentése szerint azonban 1957 márciusában a pénzt osztó bizottság és a felelős szerkesztő között vita alakult ki a lap szellemi irányultságát illetően, ekkor Szabó leköszönt, és Tábori Pál vette át a lap szerkesztését.¹⁸ Míg az 1956 előtti emigránszervezetek főként katonai jellegűek voltak, köztük is a legbefolyásosabb a Magyar Harcosok Bajtársi Szövetsége (MHBK) és a Magyar Szabadság Mozgalom (MSZM), addig a forradalom után emigrált értelmiségiek az irodalmi élet köré csoportosultak. Legjelentősebb szervezetük az 1957. március 15–17-én Londonban összeült emigráns *Magyar Írók Kongresszusán*, a PEN Klub támogatásával megalakított *Magyar Írók Szövetsége Külföldön* (MISZK) nevű szervezet lett, Ignotus Pállal az élén. Ignotus volt az egyik legismertebb író Nyugaton, és az amerikaiak benne bíztak a leginkább.¹⁹ Szabó Zoltánt vezetőségi taggá választották, és emellett még a főtktári teendőket is ellátta. A kongresszuson határozatot hoztak, miszerint „a szövetség a nemzeti függetlenség, egység és semlegesség alapján áll, harcolva az egyén és nemzet szabadságáért”. A mintegy százhatvan tagot számláló közgyűlés kimondta, hogy az új szervezet külföldön nem indít külön folyóiratot, hanem a Münchenben megjelenő *Látóhatárt* támogatja, s egyben elfogadták az *Irodalmi Újság* kiadásának tervét. Az Írószövetség területi szervezetekkel nem rendelkezett, az Anglián kívüli tagok a londoni központnak küldték el írásaikat.²⁰ A szervezet kezdetektől szoros kapcsolatot igyekezett kiépíteni a SZER-rel, ezúton is népszerűsítve a nyugati magyar emigránsirodalmat. A MISZK megalakulásától azt vallotta, hogy a hazai Írószövetség és az általuk Londonban megalapított szervezet egy és ugyanaz, csak más helyszínen működnek. Szabó Zoltán 1974-ben *HUNGARICA VARIETAS*²¹ címmel írt jegyzetében a hazai és az emigráns írók helyzetéről szólva azonban elismeri, hogy a két írócsoport között olyan a kapcsolat, amit egy *one way mirrorral* – egyirányú tükörrel – lehet leginkább érzékelteni: az emigráns írók „keresztüllátnak” a tükörön, „belátnak” Magyarországra, nyomon követhetik itthoni író társaik tevékenységét, míg a hazai írók nem láthatnak át a tükörüvegen, csupán önmaguk képe néz vissza rájuk. A MISZK-et a Ford Alapítványon keresztül a párizsi központú *Congress for Cultural Freedom* nevű amerikai szervezet támogatta, amelyet valójában a CIA irányított és pénzelt. A Ford Alapítvány „a keleti országok volt kommunista értelmiségét támogatja – elsősorban az írókat – azt az elvet vallva, hogy a »betyárból lesz a legjobb pandúr«”²² – olvasható a londoni rezidentúra jelentésében.²³ A CIA-háttér ténye ugyan csak tíz évvel később vált széles körben ismertté, de Szabó Zoltán megítélésében a kezdetektől szerepet játszott az ügynök vád, s a magyar állambiztonsági szervek a bomlasztás eszközével élve, erre rá is játszottak. 1958-ban „Roger” egy jelentésében CIA-ügynökséggel vádolja meg Szabót, az pedig „Költő” egy 1967-ben keltezett jelentéséből derül ki, hogy Szász Béla összeveszett Szabó Zoltánnal, és már jó ideje távol tartja magát az emigrációtól, „mert nem akar egy olyan szervezetnek dolgozni, amely a CIA

ügynöki szerepét tölti be”.²⁴ Az állambiztonsági iratokból jól nyomon követhető, hogy a MISZK-et megalakulásától fogva az emigráció „*legfőbb gócpont*”-jának tekintik, s nagy energiát fektetnek a fürkészésébe. Három hónappal a szervezet megalakulását követően „Strasser Hilda” már arról tudósítja tartótisztjét, hogy „*az Írószövetségben nagy nézeteltérések vannak, és a tagok két táborra oszlanak*”. Egyik oldalon áll a vezetőség: Ignotus Pál, Szabó Zoltán, Cs. Szabó László, az „ellenzék” prominens tagjai pedig Pálóczi Horváth György, Bíró Lajos, Mikes György és Vajda Albert. Az ellenzék többek között a következőket kifogásolja:

„1./ A vezetőség nemcsak hogy nem dolgozik honorárium nélkül a szövetségben, hanem ellenkezőleg, több helyről is húz fizetést, és pedig az Irodalmi Újságtól és külön a Szövetségtől, sőt Szabó Zoltán még a Szabad Európától is. Mindhárom organizációt az amerikaiak finanszírozzák, és az Írószövetség havi 400 angol fontot kap, melynek legnagyobb része fizetésekre és adminisztrációra megy el. Az »ellenzék« nagyban kifogásolja, hogy ehelyett nem inkább külföldön élő szegény írókat segítyeznek, valamint előmozdítják ezen írók műveinek kiadását és idegen nyelvre való lefordítását. Az amerikaiak hajlandók lettek volna magyar könyvek itteni kiadását is finanszírozni, de miután kérésükre a Szövetség vagy az Irodalmi Újság előterjesztette a számításba jövő költségeket (melyeknek nagy része ismét fizetésekre és adminisztrációra vonatkozott), lemondtak erről a tervről.

2./ A vezetőség, Ignotus elnökletével, nem volt hajlandó taggyűlést összehívni, és miután még az alapszabályok sem voltak megállapítva, technikailag az Írószövetség tulajdonképpen nem létezett.”²⁵

Egy évvel később az ügynökök már tagkilépésekről tudósítanak, melyek ellensúlyozására az Írószövetségbe tizenöt új tagot toboroznak. „*Az ellentétek miatt szó volt az Irodalmi Újság megszüntetéséről is, azonban ettől elálltak, mert akkor megszünt volna az anyagi támogatásuk.*” 1958 elején „Roger” Londonban élő magyar írókkal beszélgetett, akik elmondták, hogy az Írószövetség tagjai között éles szakadék van, mely véglegesen az áprilisi közgyűlésen fog kibontakozni. „*Egyik rész: Szabó Zoltán egyedülálló diktátor vezetése alatt áll. Hozzá tartozik az Irodalmi Újság garnitúrája. Így Cs. Szabó, Ignótusz, Aczél Tamás és néhány egyetemista, kit anyagilag támogatnak. A másik oldalon állnak: Mikes György, Tábory Pál, Vajda Albert, Székely János, Pálóczi Horváth György vezetésével egy komolyan mondott nagy csoport. Szabó Zoltán és Ignótusz minden anyagi forrást letarolnak, és fejenként 7-800 angol font havi jövedelemmel rendelkeznek, megakadályozzák egyben, hogy más írók az Irodalmi Újságban teret kapjanak. Szabó Zoltán erejét abban látják, hogy igen komoly hírszerző tevékenységet folytasson – de nem ír. Jelentős amerikai kapcsolatairól beszélnek. Nem mondják azonban, hogy ezek a kapcsolatok milyen természetűek*” – írja „Roger”.²⁶

1958 novemberében a JELENTÉS A KULTURÁLIS EMIGRÁCIÓRÓL címet viselő összefoglaló továbbra is a két ellentábor tagjai közötti szembenállásról tudósít. A „Fekete” fedőnevű ügynök jelentése szerint Ignotus Pál és Faludy György között olyannyira elmérgesedett a viszony, hogy Faludy négy hónapra a francia tengerpartra utazott, mert nem bírta Ignotus közelében maradni. „*Ignótusz »népszerűségének« egyetlen oka, hogy amerikai pénzt szerzett a lap további kiadásához, mert a korábban folyósított pénzt megvonták tőlük. Tehát ez a pénz az, amellyel Ignótusz rendet és némi tekintélyt teremtett. Ezek az apró tényezők tehát azt mutatják, hogy ez a szervezet korántsem egységes, sőt igen éles ellentétek állnak a vezetőségi tagok és az elnök között, ugyanakkor az ellenségeskedés megtalálható a szövetség legegyszerűbb tagjai között is. Nekünk pedig pontosan ezt a tényt kell felhasználnunk ellenük irányuló munkánkban*” – írja „Fekete”.²⁷

Az 1959-ben keletkezett információk jelentései a viszálykodás határvonalát már nem a két szemben álló csoport, hanem Ignótus Pál és Szabó Zoltán között húzzák meg, és a MISZK működésének talán legsötétebb mélypontjáról tudósítanak: *„Az Írószövetség legutóbbi párizsi ülésén Ignótust hamisított szavazócédulákkal választották meg elnöknek, és ugyancsak hamisított szavazócédulákkal választották meg Szabó Zoltánt titkárnak. Ignótus annak érdekében, hogy saját személyét tisztázza, új szavazást akart kiírni. Ezt azonban Szabó Zoltán titkár élesen ellenzi, mert úgy érzi, hogy új szavazás esetén kiesik a titkári tisztségből. A következő Írószövetségi ülés Londonban lesz, de a pontos időpontot még nem tűzték ki. Igen éles viták vannak Ignótus és Szabó Zoltán között. Szabó legerősebb érve Ignótus ellen az, hogy Ignótus és a Ford Alapítvány londoni vezetője között titkos együttműködés van az Alapítvány pénzének elsikkasztására. Az Írószövetség számára sokkal több pénzt utal át a Ford Alapítvány, mint amit Ignótus bejelent, és a fennmaradó összegben a Ford Alapítvány itteni vezetőjével osztozkodnak. Abban az esetben, ha ez a tény napvilágra kerül Szabó Zoltán akciója következtében, akkor nemcsak Ignótusznak, hanem a Ford Alapítvány megbízottjának is el kell hagyni a funkcióját.”*²⁸

Az információk jelentés készítőjét utólag figyelmeztetésben részesítették, mert az eredeti jelentésben „Strasser Hilda” azt jelentette, hogy „állítólag” hamisított cédulákkal szavaztak.²⁹

Nem sokkal később egy másik jelentésben is megerősítik, hogy *„az Írószövetség elnökét, Ignótus Pált és a Ford Alapítvány londoni megbízottját, Mr. Josst korrupcióval, sikkasztással vádolják”*. Emellett Ignótust újfent támadások érik azért, mert a működtetésre kapott pénzt önhatalmúlag saját és hívei számára használja fel, kizárva abból az ellenfeleit. A vád szerint a kezdő fiatal irodalmárokat nem támogatja anyagilag, és megfelelő irodalmi teret sem biztosít számukra, amiért közülük sokan a Szabadságharcos Szövetséghez tartozó *Nemzetőr* című laphoz kerültek közel.³⁰ Az idő előrehaladtával a jelentések mind gyakrabban adnak hírt a MISZK-ben és az *Irodalmi Újság*ban dúló elkeseredett vitákról. Az állambiztonsági iratok tanúsága szerint 1960-ban akcióttervet dolgoztak ki Pálóczi Horváth György kompromittálására, melynek célja a MISZK bomlasztása lett volna. A terv alapját az szolgáltatta, hogy Pálóczi Horváth 1948-ban kapcsolatban állt a Katonapolitikai Osztállyal, felfedte előttük háború előtti kapcsolatát az angol titkosszolgálattal, a börtönben információkat szolgáltatott különböző személyekről, és szabaddalása után is még egy ideig kapcsolatban állt az államvédelmi szervekkel.³¹ Ignótus helyzete azonban egyre labilisabbá vált az Írószövetségben, és csak nehezítette a dolgát, hogy 1959 végén Kanadából Londonba helyezték át a jelentős amerikai támogatást élvező Enczi Endrét, az *Irodalmi Újság* volt budapesti főszerkesztőjét. Ignótus mindinkább tartott attól, hogy az új jövevény kiszorítja őt a vezetésből. A MISZK 1960. november 18-ra tervezett közgyűlése elmaradt, mivel a 162 fős tagságból mindössze tizenketten jelentek meg. Az Írószövetségből többek között kilépett Pálóczi Horváth György, Tábori Pál, Veres Sándor és Cs. Szabó László,³² így aztán az állambiztonsági szervek elálltak a Pálóczi Horváthtal kapcsolatos tervüktől. Szabó Zoltán a belső ellentétek, különösen Ignótusszal való vitája miatt 1960 nyarán minden funkciójáról lemondott. A MISZK lassan felmorzsolódott, folyóirata, az *Irodalmi Újság* szerkesztősége pedig áttevedött Párizsba. Borbándi Gyula *KÉT VILÁGBAN* című memoárjában így értékelte a MISZK-et: *„Az emigráns írószövetség – vagy ahogyan magát nevezte: Magyar Írók Szövetsége Külföldön – nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Talán azért sem, mert az írók erősen megosztottak származásuk, lakhelyük, kapcsolódásaik, emigrációs éveik száma szerint, de talán azért sem, mert nem akadt senki, az elnök legkevesébe, aki ezt a sokszínű és különböző érdekű társasá-*

got össze tudta volna fogni. Így hát megmaradt mindaddig, amíg az amerikai pénzügyi támogatás azt lehetővé tette. Amikor már nem jött a központi iroda fenntartásához, a tisztségviselők és alkalmazottak fizetéséhez szükséges összeg, az intézmény összeomlott. Mindezt siettetve az az ellentét, amely Ignotus Pál elnök és Szabó Zoltán főtítkárr között kirobbant, és a sikeres működést hátráltatta.”³³

Magyar íródelegáció látogatása Londonban

A MISZK javaslatára a British Council 1960. november 16-án öttagú magyar íródelegációt fogadott kéthetes londoni látogatásra. „Strasser Hilda” Londonból küldött jelentése szerint a kinti Írószövetség ezzel az „egyenjogúságot” akarta képviselni, azt, hogy nincs külön emigráns- és otthoni kultúra, csak egységes magyar kultúra van, melynek ők az ottani képviselői. Meghívásuk célja volt a két Írószövetség közötti kapcsolat építése és a MISZK magyar hatóságokkal való elismertetése.³⁴ Az öt író – Köpeczi Béla, Kardos Tibor, Tamási Áron, Juhász Ferenc és Ottlik Géza – angliai nyomon követése természetesen a hazai állambiztonsági szerveknek is kiemelt feladata volt. Magyar részről „Aradi”, a londoni magyar követség kultúrtaancsosa foglalkozott az írókkal, a vendéglátók élénk tiltakozása ellenére, „nagy írónk iránti lelkesedésből”. A British Council vezetősége már az első napokban észrevette, hogy mindez a tudatos zavarást szolgálja, s meghívóként úgy próbáltak védekezni „Aradi” gátlástalan nyomulása ellen, hogy programjaikkal szétválasztották az írókat, így „Aradi” nem tudott mindenhol velük lenni, ezért a hazaküldött tájékoztatásai is hézagosak. „Aradi” jelentése szerint az öt író magatartása különbözött: „Köpeczi és Kardos általában pozitívan nyilatkoztak, Juhász semleges volt, míg Tamási, de főleg Ottlik sokszor ellenségesen nyilatkoztak.” Ez utóbbiért dühös volt, és azt javasolta a magyar belügyi szerveknek, hogy legközelebb csak olyan írókat küldjenek, akiket ők javasolnak. A PEN Klub fogadásán a delegációtagok több emigráns íróval is találkoztak, így Szabó Zoltánnal és Cs. Szabó Lászlóval is, de nem lévén a közelükben, beszélgetésüket „Aradi” nem hallhatta. A fogadáson több újságíró is szeretett volna interjút készíteni a keleti blokkból érkezett vendégekkel, de „Aradi” ezt rendre megakadályozta. A kéthetes vendégeskedés végén Ottlik Géza bejelentette, hogy még két hetet Londonban maradna, de az otthoni utasítás értelmében ezt a magyar követség nem engedélyezte számára. „Aradi” szerint: „Politikai szempontból hasznos volt az írók kiutazása, mivel még az ellenséges propaganda is kénytelen volt megállapítani, hogy a Magyar Népköztársaság kiengedi külföldre az írókat.”³⁵ Egy évvel később, 1961 novemberében egy telefonlehallgatás során derült ki, mit mondott Szabó Zoltán a delegáció egyik tagjának. A telefonáló személyek monogramjával legépelte hangszalagon Szabó Zoltánról a következő beszélgetés hallható: „M: Zolival valami történt.” „Pné válasza: azt mondta Juhász Ferencnek: Te, itt csak lezúllni lehet, vagy eladod magad, itt nem lehet írónak lenni, és akármilyen nehezen éltek otthon, ne gondoldj arra soha egy percig se, hogy ide ki-gyere.”³⁶

Látóhatár és Irodalmi Újság

A magyar állambiztonsági szervek 1958 elején kezdtek behatóbban foglalkozni az irodalmi-kulturális vonallal, amely addig csaknem ismeretlen terület volt számukra. Az ügy fontosságát jelzi az MSZMP Politikai Bizottsága 1958. július 29-i ülésére beterjesztett jelentés is, amely szerint az emigránsokra a legjelentősebb hatást az új írói emigráció gyakorolta. Meglátásuk szerint a MISZK mellett a Münchenben megjelenő *Látóhatár*, a londoni *Irodalmi Újság* és az oxfordi fiatalok nemzedéki lapja, az *Eszmélet* jelenti a

legnagyobb ideológiai veszélyt. Ezt bizonyítja az is, hogy az 1956. november–decemberi *Látóhatár*-ban már helyet kaptak az új emigráns írók is: Ignotus Pál, Faludy György és Aczél Tamás.³⁷ A rendszeres publikáláson túl Szabó Zoltán szerkesztője volt a *Látóhatárnak* és az *Irodalmi Újságnak*. Borsody Istvánnal együtt kezdeményezték a *Látóhatár Baráti Társaság* létrehozását, melynek célja a lap anyagi alapjainak megeremtése volt. A *Látóhatár* rendszeresen közölte a SZER részére készült írásokat, mely jórészt szintén Szabó Zoltán érdeme volt. „Meszlényi” 1958 júniusában jelenti, hogy a *Látóhatárt* „Vámos azzal az ötlettel hozta fedél alá, hogy egyszer majd haza lehet menni, és akkor legyen egy tőke a kezében, egy olyan fémjelzett újság, amit külföldön ismertek, otthon is híre van”. Ám a lap nem eléggé fog – írja az ügynök –, mert csak azok tudják megvenni, akiknek a megélhetés nem okoz gondot, „s azért sem fog, mert nem jobboldali, nem óbégat az itthoni rendszer ellen, mint a többi lap”. „Meszlényi” utal rá, hogy Vámos Imre anyagi gondokkal küzd, de a lapot nem akarja feladni, az amerikaiak pedig nem adnak rá pénzt. Jelentésében azt javasolja a magyar állambiztonsági szerveknek, hogy „meg kellene venni tőle és itthonról finanszírozni”.³⁸ Az egy hónappal későbbi ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉS már arról értesít, hogy a *Látóhatár* körében 1958 augusztusában szakadás történt. „Kettéválásuk okát megfelelően nem ismerjük. Adataink vannak arra vonatkozóan, hogy állítólag Vámos sikkasztott, s a szakítás azért történt.”³⁹ Az Írószövetségen belüli csoportosulások legveszélyesebbjének továbbra is az *Új Látóhatár* és az *Eszmélet* körül csoportosuló réteget jelölik meg.⁴⁰ Egy levélfellbontásból az már fél éve tudomására jutott a szerveknek, hogy Mészáros István, a MISZK ügyvezető titkára és az *Eszmélet* főszerkesztője Londonba költözött, „amitől egyszeriben fellendült az irodalmi és szervezeti élet, s ez nagyon erősíti a fiatalok frontját”.⁴¹ Az *Irodalmi Újság* működését kezdetektől két téma árnyékolta be: az amerikaiak által biztosított anyagi támogatás elosztása feletti marakodás és a lap eszmei irányvonala körüli viták. A megállapodás értelmében az *Irodalmi Újság* addig kapja az alapítványtól a szubvenciót, amíg gazdaságilag önellátóvá nem válik. Több ügynök azonban, így „Strasser Hilda” arról ír, hogy az *Irodalmi Újság* szerkesztősége „nem kíván önfinanszírozóvá válni, mert nem akarnak elesni a szubvenciótól”.⁴² 1958 októberében „Roger” jelenti, hogy a Ford Alapítvány megvonta az *Irodalmi Újságtól* a támogatást, és a lap 1959-ben már nem jelenik meg. Ám Ignotusnak az utolsó hetekben sikerült pénzt szereznie. „Ennek következménye volt az, hogy Ignótusz magának követelte a vezető szerepet úgy a lapnál, mint a szervezetben. Ezt sikerült is elérnie. Lényegében emiatt robbant ki a nézeteltérésük Faludival.”⁴³ 1959 novemberében egy jelentés hírül adja, hogy az amerikaiak felére csökkentették az *Irodalmi Újság* anyagi támogatását, a lap önfenntartására hivatkozva. Emiatt Pálóczi Horváth Györgyöt, Méray Tibort és Szabó Zoltánt 1960. január 1-jén elbocsátották.⁴⁴ Enczi Endrétől olyan információ is eljutott hozzájuk, hogy az *Irodalmi Újság* 1959. évi támogatása 17 000 font volt, ami igen magas összeg – írja az ügynök –, ha figyelembe vesszük, hogy a lap egy évben 24-szer jelenik meg, így egy szám dotációja közel 700 font (2100 dollár).⁴⁵ „Költő” 1960. szeptemberi úti beszámolójában megemlíti, hogy a lapot 7000 példányban nyomják, nagyobb része azonban nem fogy el. Informátora, Vajda Albert szerint, „az *Irodalmi Újság* megjelenését követő első időben hatalmas pénzüsségeket kapott a Kulturális Szabadság Kongresszusa nevű intézménytől. Ezt a pénzt lapátszámra szórták, és teljesen »elkezelték«, de az utóbbi időben az anyagi támogatás nagymértékben csökkent”. „Költő” információja szerint az *Irodalmi Újság* súlyos szerkesztési problémákkal küzd. A viták részben politikai, részben szerkesztési elvet érintenek. A politikai platform tekintetében igyekeznek a folyóiratot megóvni attól, hogy teljesen jobbra csússzon. A szerkesztők között belső viszályok dúlnak a tekintetben, hogy tartsák-e a lap eddigi irodalmi színvonalát, vagy inkább az ol-

vasmányosabb népszerűség irányába tolódjanak el. Kevés szerzőjük van, ugyanazok a nevek jelentkeznek állandóan, ami az *Irodalmi Újság* fokozatos elszürküléséhez vezet. „A lapnak a jövőre irányuló politikai célja nincs, megelégszik azzal, hogy a magyarországi rendszert támadja. Ignótussal senki sincs jóba. Akikkel beszéltem, mindenki kivétel nélkül ceszarománias zsarnoknak tartja, aki teljhatalmat gyakorol az Irodalmi Újság felett. Mindennek úgy kell történnie, ahogy ő akarja. Az utóbbi években viszont kiderült, hogy Ignótus már semmiféle komolyabb irodalmi értékű munkát adni nem tud, fő művének az Irodalmi Újságban megjelent jegyzeteit tartják.”⁴⁶

Végül „Strasser Hilda” hírt ad arról, hogy az *Irodalmi Újság* szerkesztősége 1960 végén feloszlik, azonban az amerikaiak „Kronikásnak” továbbra is biztosítják a fizetést.⁴⁷

Ám alighogy a MISZK felszámolódott, és az *Irodalmi Újság* szerkesztése 1961-től áttevéődött Párizsba, máris újabb lap lépett a helyébe. „Hegy” jelentése szerint Brüsszelben megalakították a MISZK ellenpólusát, a Keresztény Nemzeti Írók Szövetségét, melynek vezetője Rezek Román⁴⁸ katolikus pap. Rezek páter 1960. január 25-én összehívta azokat a disszidens írókat, akik más emigráns sajtóban nem tudnak publikálni, és tájékoztatta őket, hogy a londoni *Irodalmi Újság* komoly anyagi válságban van. „A legteljesebb a belső marakodás és veszekedés, mivel önmagától senki sem akar lemondani az eddig folyósított anyagi juttatásáról. [...] Rezek megelégedése teljes volt, mivel úgy látja, hogy az Irodalmi Újság nehezen tud ebből a válságból kijutni. Hangsúlyozta, hogy ezek után még nagyobb jelentősége van annak a folyóiratnak, amely március 1-től jelenik meg. Eddigi terveik szerint az Irodalmi munkát 10 000 példányban jelentetik meg magyar nyelven.” „Hegy” szerint a lap kiadásához a Vatikán is jelentős mértékben hozzájárult.⁴⁹

Szepsi Csombor Márton Irodalmi Kör

1965 nyarán a Londonban élő fiatal emigráns magyar írók egy csoportja megalakította a Szepsi Csombor Márton egykori erdélyi íróról és utazóról elnevezett Irodalmi Kört, melyben Szabó Zoltán is jelentős szerepet vállalt. 1956-ban az angolok egyetemi bizottságot küldtek az ausztriai menekülttáborba, és a forradalom menekültjeiből hatszáz egyetemistát toboroztak, akiknek nagy része aztán Oxfordban vagy Cambridge-ben végzett. Ezek a fiatalok – akikkel Szabó Zoltán rendszeresen találkozott egy kensingtoni kávéházban – alakították a Szepsi Csombor Kört⁵⁰ azzal a céllal, hogy egyrészt „politikamentesen” ápolják a hazai irodalmi emlékeket, megismertessék a mai magyar irodalmat az emigrációval, másrészt, hogy az emigrációs irodalmat bejuttassák Magyarországra, és terjesszék értelmiségi körökben. Az „Ugron Gábor” fedőnevű ügynök szerint a Szepsi Csombor Kör szerepe az angliai magyar emigráció életében az irodalmi érdeklődés címén az egész emigráció összefogása.⁵¹ A Kör elnöke Czigány Lóránt, titkárai: Szabó Zoltán, Siklós István, Cs. Szabó László és Sárközi Mátyás, nevesebb tagjai Gömöri György és Krassó Miklós. A jelentés szerint a Kör munkájában jelentős szerepe van Dr. Cushingnak, a londoni Kelet-Európa Egyetem magyar tanszéke vezetőjének, továbbá Sinclair budapesti kultúrattasának és Merwyn Jones angol külügyminisztériumi alkalmazottnak.⁵² A Kör anyagi hátteréről „Ugron Gábor” úti beszámolójából kapunk képet, aki részt vett a találkozójukon. A Kör támogatást nem kap, ezért az előadásokon gyűjtéseket rendeznek. Tamási Áron emlékestjén a meghívókra a pénzt a vezetőség adta össze, és a magyar emigráció nagy részét távol tartotta az estétől a hétshillinges belépődíj, amely a fogadás költségeit fedezte.⁵³ A Londonból küldött ügynökjelentések szerint a Szepsi Csombor Kör Magyarországról meghívott vendégeinek előadásai nagy érdeklődéssel övezettek. 1966. július 18-án Weöres Sándor tartott mint-

egy kilencven személy előtt felolvasóestet, verseit egy angol költő nyersfordításban kapta meg előzőleg, melyet Czigány Lóránt, Szabó Zoltán és Cs. Szabó László készített. A jelentés írója, aki a londoni magyar nagykövetség tagja, ezzel a megjegyzéssel zárja a jelentését: „A körben értelmes, művelt emberek vesznek részt. Ez egyrészt a magyarok közötti propagandában, másrészt a britek fellázító politikájában szerepet játszhat. Ugyanakkor az értelmes emberek arra is alkalmasak, hogy kutató, tanulmányozó munkát folytassanak a brit hírszerzés számára. Ebből kiindulva érdekes számunkra, hogy a Kör tagjait, tevékenységét a jövőben is figyelemmel kísérjük, beutazásuk alkalmával igyekezzünk tőlük további adatokat szerezni a szervezet munkájára, tagjaira.”

1967 májusában Vas István harminc-negyven fős közönség, 1967. október 25-én Illyés Gyula mintegy harminc vendég előtt tartott felolvasóestet. Az itt jelen lévő ügynök értékelése szerint: „A Szepsi Csombor Kör az imperialista fellázítási taktikában hasonló szerepet játszik, mint a párizsi »Magyar Műhely«. Eltérés abban mutatkozik, hogy időnként »politikamentességük« hangoztatása ellenére az ellenforradalom 10. évfordulójára rendezett angliai ünnepek megszervezésével és abban való részvétellel nyíltan is kifejezésre juttatják a Magyar Népköztársaság ellenes érzelmeiket.”⁵⁴

Szabó Zoltán emigrációs évei

1960 márciusában egy állambiztonsági feljegyzésben így jellemzik az angol helyzetet: „Ott atomizálódott leginkább az emigráció. Az a benyomásunk, hogy az együttélési politika légkörében az amerikaiak nem is akarják, hogy az emigráció nagyon egységes szervezetre tegyen szert, inkább egy kis pénzt adnak minden csoportnak. Ignotus hegemoniája egyre növekszik az angliaiak között („I. szelleme lebeg a vizek felett”). Kezdetben Szabó Zoltán volt a politikai irányító, de már kigolyózták, Faludy is visszahúzódik.”⁵⁵ Egy évvel később, 1961 márciusában egy ügynök a jelentésében Erdélyi Szabó Sándort idézi, aki szerint az angol emigráció „a teljes szétesettség állapotát mutatja”.⁵⁶

Az idő előrehaladtával 1956 megítélésében is egyre inkább kiütközött, hogy a különböző életkorú és társadalmi háttérű emigránsok másként gondolkoznak még e mindannyiuk számára fontos dologról is, mint a magyar forradalom ügye – s ez Szabó Zoltán megítélésének változásán is jól nyomon követhető. Rónai Mihály András, aki a nemzetközi PEN Klub elnökével való találkozás címén utazott külföldre, s az itthoni illetékesek felhatalmazásával találkozott több prominens emigráns íróval is, Londonból küldött jelentésében Bölöni Györgyöt idézi: „Szabó Zoltán minden megőrzött paraszttromantikája mellett, az írói disszidencián belül aránylag mérsékelt álláspontot képvisel, s nagyjából-egészében, épp az ún. népi írók körében gyökeredző gondolkodásánál fogva, Bibó István ismeretes memorandumának politikai alapján áll.”⁵⁷ Egy későbbi ügynökjelentés Czigány Lóránt szűk körű társasági összejöveteléről tudósít, melyen éjjelbe nyúló beszélgetés során Szabó Zoltán kifejtette, hogy „Magyarországon nincs még egy lehetősége 1956-nak, mert ehhez a külpolitikai és belső feltételek egyaránt hiányoznak. A jelenlegi vezetés továbbra is tabuként kezeli a forradalmat, pedig ha 56-ot nem teszik a méltó helyére, teljes a politikai apátia, a közöny, ami nem valami passzív jelenség, hanem aktív menekülés a közélettől, a politikától, és behúzó-dás a családi élet sáncai mögé vagy az alkoholizmusba”. A kialakult vitában Szabó Zoltán egyre jobban elszigetelődött, s mind csendesebb és rosszkedvűbb lett. Hazafelé tartva Krassó Miklós kifejtette az ügynöknek: „Szabó konzervatív lett, belemerevedett egy álláspontba. Reménytelen és szomorú figurává vált, aki nem képes már alkotni. Helyzete hozta ebbe az állapotba, a kétségbeesett erőlködés, hogy demokratikus meggyőződését megtartsa, és ugyan-

akkor ezt összegegyeztesse elkötelezett, a jelenlegi magyar rendszerellenes nézeteivel.”⁵⁸ Szabó Zoltán egyre romló lelkiállapotáról tudósít gimnazista kori jó barátja, Boldizsár Iván, aki 1959-ben a Külügyminisztérium sajtóosztályának megbízásából a *Hungarian Quarterly*⁵⁹ című folyóirat külföldi terjesztésének előmozdítására három hetet Londonban töltött. „Beszéltem Szabó Zoltánnal – írja Boldizsár –, aki éppen olyan, mint volt, lelkes és egyoldalúan naiv. Az első öt perc után ugyanolyan közvetlen volt közöttünk a hang, mint egykor.” Kizárólag családi ügyekről folyt a szó, Szabó Zoltán elmondta, hogy otthon élő fia éles ellentétben áll vele. „Szabó letört, és az emigrációt teljesen kilátástalannak tartja. Gyűlöli Ignost, Faludyt és az Irodalmi Újságot. Hazatéréséről nem volt szó, kijelentette: idegileg teljesen rendbe kell jönnie ahhoz, hogy bármiféle komoly dologba kezdjen.”⁶⁰ Czigány Lóránt Szabó Zoltánról írt tanulmányában visszaidézi, mit gondolt barátja a Kádár-korszak Magyarországról: „Az országot szélvédett helyen megfeneklett hajóhoz hasonlítja, melynek helyzete stabilizálódott. A hajó kapitánya csupán a matrózlázadást tartja egyedül veszélyesnek az oldalára dőlt hajó helyzetére nézve, melyről egyébként is kimutatták szakszerű magyarázattal, hogy »a megfeneklés réubeérés volt, s a zátony: kikötő«.”⁶¹

Szabó Zoltán már elmúlt hatvanéves, amikor megismerkedett egy dél-amerikai magyar emigráns lányával, és házasságukból egy kislány, Ágnes született. A visszavonult író ekkor Franciaországban, Josselinben telepedett le a családjával, s 1984-ben itt hunyt el. Egy 1984. június 13-i keltezésű Napi Operatív Információs Jelentésből (NOIJ)⁶² tudható, hogy az író életének utolsó évében Kemény István az Occidental Pressnél lehetőséget szerzett „Elnök” számára egy Szabó Zoltán írásaiból szerkesztett háromkötetes könyv kiadására, melyhez Kemény Szabó Zoltánnal szeretett volna bevezetőt íratni, de erre már nem kerülhetett sor. Halálával azonban nem került ki az állambiztonság célkeresztjéből. Egy három hónappal későbbi NOIJ szerint „Elnök” célszemély arról tájékoztatta „Csókást”, hogy a közelmúltban elhunyt Szabó Zoltán halálhírét a hazai lapok „meglehetősen pejoratív megemlékezések kíséretében közölték”.⁶³ Három évvel később, egy 1987. június 16-án írt NOIJ-bejegyzés szerint „Elnök” fn. célszemély az 1984-ben elhunyt Szabó Zoltán irodalmi hagyatékának rendezése során Párizsban „érdekes helyszíni tudósításokat tartalmazó írásokra bukkant 1956 októberével kapcsolatban, melyeket szeretne megjelentetni. A szerv újabb információja szerint »Elnök« július 1-jén ismét Franciaországba kíván utazni Szabó Zoltán hagyatékával kapcsolatos ügyek rendezése céljából. E munka elvégzésére a Soros Alapítványtól 5000 dollár áll »Elnök« rendelkezésére”.⁶⁴ Az 1992-ben HAZUGSÁG NÉLKÜL címmel megjelent három kötet írásait Kenedi János rendezte sajtó alá, s ez volt az első Magyarországon megjelent válogatás Szabó Zoltán életművéből.

Egy német író⁶⁵ szerint az emigráció utazás, amelyből nincs visszatérése: „Aki elindul ezen az úton, és a hazatérésről álmodozik, az elveszett. Visszatérhet a hazájába, de a hely, amelyet talál, már nem azonos azzal, amelyet elhagyott, és ő sem ugyanaz, mint aki eltávozott. Visszatérhet emberekhez, akiket nélkülözni kényszerült, színhelyre, amelyet szeretett és el nem felejtett annak a nyelvnek a hatósugarában, amely a sajátja. Hazaérkezni azonban sohasem fog.” Szabó Zoltán tudta ezt. Életútján végigtekintve úgy tűnik, személyiségének lényegi eleme volt a hiány, amit elszenvedett, s amit a létével másokban keltett. Hiánya a hazának, ahová soha nem tért vissza, hiánya az alkotókedvnek az emigráció évtizedeiben, hiánya a hazának egy tehetséges társadalomkutató elvesztésével, s végül a hiány, amit hetvenkét éves korában bekövetkezett halálával keltett Ágnesben, az akkor öt éves kislányában, aki filmje tanúsága szerint azóta is az apját keresi.

Jegyzetek

1. Szabó Ágnes: MON PÈRE S'APPELLE ZOLTÁN (ÉDES-APÁM ZOLTÁN). Franciaország, 2009. 46 perc.
2. Baráth Magdolna: TÁMOGATNI VAGY BOMLASZTANI? *Betekintő*, 2011. 3. sz. http://www.betekinto.hu/2011_3_barath.
3. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára közlési protokollja szerint iratanyag idézésénél az eredeti helyesírással kell publikálni a szöveget.
4. „Sümegei”, „Borisz”, „Erdélyi”, „Juhász Lajos”, „Kátay”, „Strasser Hilda”, „Meszlényi”, „Roger”, „Kerekes”, „Ugron Gábor”, „Költő”.
5. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 67. Róma, 1958. január 27.
6. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 125. Budapest, 1958. május 29.
7. ÁBTL 3.2.5. O-8-013/1. „Colorado”, 118.
8. Borbándi Gyula: MAGYAROK AZ ANGOL KERTBEN. Európa, 1996. 97. kk.
9. Göndör Ferenc (Bihardiószeg, 1885–New York, 1954) az *Ember* című lap alapító szerkesztője.
10. ÁBTL 3.2.5. O-8-013/1. „Colorado”, 124.
11. Borbándi Gyula: ALKONY ÉS DERENGÉS. ÍRÁSOK A POSZTEMIGRÁCIÓRÓL. Antológia Kiadó, Lakitelek, 1999. 203.
12. In: BELÜGYMINISZTERIUM KOLLÉGIUMÁNAK ÜLÉSEI 1953–1956. ÁBTL, 2005. II. 522.
13. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 187. 1958. október 3.
14. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 I. 96. ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉS. Budapest, 1958. szeptember 26.
15. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 I. 67. II/5. Osztály, Budapest, 1957. augusztus 31.
16. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 I. 81. 1957. augusztus 31.
17. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 BM II/3-B alosztály, 89.
18. ÁBTL 3.2.6. 8-013/II. LONDONI REZIDENTÚRA. 126. k. 1957. május 28.
19. Rainer M. János: ÖTVENHAT UTÁN. In: KÉMEINK AZ OXFORD STREETEN. 1956-os Intézet, 2003. 129.
20. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 190. BM II/3-B alosztály.
21. Szabó Zoltán: NYUGATI VÁRTÁN. ESSZÉK ÉS PUBLICISZTIKAI ÍRÁSOK. Osiris–Európai Protestáns Szabadegyetem, 2011. II. 394.
22. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 I. 111. A KULTURÁLIS EMIGRÁCIÓ SZERVEZETEI. Párizs, 1959. február 6.
23. ÁBTL 3.2.6. 8-013/II. 129. LONDONI REZIDENTÚRA. INFORMÁCIÓS ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉS. 1957. május 28.
24. ÁBTL 3.2.5. O-8-002/9 17. BM III/III-4-a alosztály, 1967. július 26.
25. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 99. BM II/3. Osztály, 5. alosztály, London, 1957. július 24.
26. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 140. BM II/3. Osztály, 5. alosztály, Budapest, 1958. március 3.
27. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 148–149. London, 1958. november 29.
28. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 141. BM II/3. Osztály, 5. alosztály, Budapest, 1959. március 3.
29. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 142. BM II/3. Osztály, 5. alosztály.
30. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 I. 122–123. BM II/3-B alosztály. ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉS. Budapest, 1959. november.
31. ÁBTL K-1629 333–336. BM II/3-B alosztály, 1960. május 27.
32. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 288. 1960.
33. Borbándi Gyula: KÉT VILÁGBAN. Európa, 2003. 379. k.
34. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 266. London, 1960. november 28.
35. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 269–270. London, 1960. december 4.
36. ÁBTL 3.2.5. O-11803/29 116. BM II/10-a alosztály, 1961. november 9.
37. ÁBTL 3.1.9. V-150387/1 4.
38. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 I. 85–86. II/5-e alosztály, Budapest, 1958. június 10.
39. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 I. 125. BM II/3-B alosztály, Budapest, 1959. november.
40. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 I. 122–123. BM II/3-B alosztály, Budapest, 1959. november.
41. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 143. BM II/3. Osztály, 5. alosztály, Budapest, 1959. március 17.
42. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 35. London, 1958. február 14.
43. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 139. BM II/3. Osztály, 5. alosztály, 1958. szeptember 27.
44. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 194. BM II/3. Osztály, Budapest, 1959. november 30.
45. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 196. London, 1960. január 2.

46. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 209. BM II/5-e osztály, Budapest, 1960. szeptember 19.
47. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 199. BM II/3-B osztály, 1960. június 28. („Kronikás”: Ignó Pál.)
48. Rezek Román (1916–1986) bencés szerzetes.
49. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 197. INFORMÁCIÓS JELENTÉS. Párizs, 1960. február 9.
50. ÁBTL 3.2.5. O-8-002/9 174. FELJEGYZÉS.
51. ÁBTL 3.2.5. O-8-002/9 BM III/I-1-B osztály, 174. KIVONAT „UGRON GÁBOR” ANGLIAI ÚTI BESZÁMOLÓJÁBÓL. Budapest, 1967. május 11.
52. ÁBTL 3.2.5. O-8-002/9 208. FELJEGYZÉS. Budapest, 1967. december 6.
53. ÁBTL 3.2.5. O-8-002/9 BM III/I-1-B osztály, 174. KIVONAT „UGRON GÁBOR” ANGLIAI ÚTI BESZÁMOLÓJÁBÓL. Budapest, 1967. május 11.
54. ÁBTL 3.2.5. O-8-002/7 179.
55. ÁBTL K-812 BM II/5-B osztály. FELJEGYZÉS. 1960. március 8.
56. ÁBTL 3.2.5. O-11803/18 125. II/5-a osztály, Budapest, 1961. március 31.
57. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 44. London, 1958. május 14.
58. ÁBTL 3.2.5. O-8-002/9 178–179.
59. A *The New Hungarian Quarterly* 1960 és 1993 között jelent meg, Boldizsár Iván író szerkesztésében. Negyedévente angol nyelven adták ki, elsősorban kulturális tárgyú, kisebb mértékben külpolitikai propagandacikkeket tett közzé.
60. ÁBTL 3.2.5. O-8-049 II. 300.
61. Czigány Lóránt: HOMO POLITICUS. In: Szabó Zoltán: TEREPFELVERÉS. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1987.
62. ÁBTL 2.7.1. NOIJ 45/78/10/115/1984. június 13.
63. ÁBTL 2.7.1. NOIJ 45/78/10/185/1984. szeptember 20.
64. ÁBTL 2.7.1. NOIJ 45/78/10/117/1987. június 16.
65. Carl Zuckmayer.

Noszkai Gábor

SZELLEMI ÉLETRE KELNI...*

Szabó Zoltán a harmincas évek elején barátait, szövetségeseit és patrónusait a szellemi életben keresi. Tájékozódása és kapcsolatkeresése összefügg olvasmányaival, nevelésével, írói céljaival. Az, hogy a Budapesti Kegyesrendi Gimnáziumban a piarista Sík Sándor a tanára és önképzőkori vezetője, jó ajánlólevélnek számít Babits Mihályhoz és Szekfű Gyulához. Sík Sándort, aki a Szekfű által szerkesztett *Magyar Szemlé*ben is szívesen látott szerző, a Baumgarten Alapítvány kuratóriumának tanácsadó testületében is ott találjuk. A Babitscsal kialakuló együttműködésben Szabó Zoltán számára Illyés Gyula barátsága is fontosnak bizonyul, ahogy Illyés révén kerül a *Válasz* és a *Magyar Csillag* alkotóközösségébe, és az ő közvetítésével vállal szerepet a Márciusi Frontban is. Babits, Illyés és Szekfű tudatosítják benne életre szólóan vállalt feladatát: Eötvös József példáját követve egy személyben lenni szépirodalmat és közírást művelő szerzőnek. A választott szellemi ősök és író társak közül e három kapcsolat mozaikdarabjait igyekszem egymáshoz illeszteni az alábbiakban.

* Az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában található Szabó Zoltán-hagyaték kutatásának engedélyezéséért köszönetet mondok Szabó Zsuzsának. Szabó Zoltán Illyés Gyulához írott levelének megismeréséért Illyés Máriának tartozom köszönettel.